

**Nyugat-magyarországi Egyetem
Közgazdaságtudományi Kar**

**EMBERITŐKE-ELEMZÉS A GAZDASÁGTUDOMÁNYI
ALAPKÉPZÉST FOLYTATÓ INTÉZMÉNYTÍPUSOK KÖRÉBEN**

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Petőné Csuka Ildikó

**Sopron
2011.**

Doktori Iskola: Széchenyi István Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola

Vezetője: Prof. Dr. Székely Csaba DSc

Program: Marketing

Vezetője: Prof. Dr. Herczeg János CSc

Témavezető: Dr. Somogyi Ferenc CSc

.....
Témavezető támogató aláírása

TÉZISEK

1. A munka előzményei, a kitűzött célok

A mai tudásalapú gazdaság magasabb szintű, speciális tudású munkaerőt igényel. A tudás megszerzésének forrásai, közvetítő helyei: az oktatási intézmények. Az emberitőke-elmélet empirikus kutatásai alátámasztották, hogy az oktatás kedvezően hat a gazdasági fejlődésre, mert növeli az „emberi erőfeszítés (munka) értéktermelő képességét” (Schultz, 1983 – 59. o.). A munka termelékenységéhez tehát az emberek hozzáértését, tudását, készségeit mutatja. A 21. század elején ezért fontos, hogy olyan (felső)oktatási rendszer legyen kialakítva, amely megfelelő tudású tanárokkal, oktatói és hallgatói motivációkkal, eszközökkel és jól felépített stratégiákkal érdemi választ tud adni a jelenlegi válságra, a globalizáció kihívásaira természetesen adott nemzet gazdasági és társadalmi környezetére tekintettel, hogy ezáltal hozzájáruljon adott ország gazdasági növekedéséhez. A disszertáció a felsőfokú oktatásra és annak legfőbb érdekeltjeire hangsúlyosan a hallgatókra, azok emberitőke-beruházásaira illetve az oktatókra fókuszál. Felsőoktatásban dolgozó oktatóként a szerző aktívan részt vesz az emberi tőke képződési folyamatában, a témaválasztást tehát mind az emberi tőke, mind a felsőoktatás területén meglévő érintettség befolyásolta. A szerző oktatói gyakorlata során tapasztalatokat szerzett a felsőoktatási szektorról, annak sajátosságairól. A disszertáció keretében kutatni kívánt téma, hogy az emberitőke-beruházások hogyan kapcsolódnak a felsőoktatáshoz, melyet a felsőoktatás egyik legfőbb érintettje: a hallgatók oldaláról törekedett megközelíteni.

A szerző empirikus kutatást végzett a gazdasági felsőfokú Bsc hallgatók továbbtanulási döntéseinek háttérköörülményeire vonatkozóan. Elemezte a felsőoktatás és munka közötti döntés hallgatók általi mérlegelését illetve a

különböző intézménytípusok közötti választásban szerepet játszó tényezőket. A gyakorlati primer kutatás során a szerző célja az volt, hogy megvizsgálja, hogy a hallgatók mennyire mérlegelik továbbtanulásuk költségeit és hogyan ítélik meg az oktatásba való beruházásuk hasznait, azaz az emberitőke-elmélet közgazdasági összefüggései mekkora súlyt képviselnek döntéseikben. A szerző feltételezte, hogy a hallgatók számolnak azzal, hogy a továbbtanulásból származó többletjövedelem fedezi az emberitőke-beruházás költségeit: a feláldozott jövedelmet és a tanulás költségeit, a kutatás alapkérdése az volt, hogy milyen mértékben teszik ezt. A disszertáció célja a felsőoktatás emberi tőkéjének hallgatói oldalát kiegészítve az oktatói oldal elemzésével ugyanezen intézmények oktatóinak vizsgálata munkakörülményeik, emberi tőke képződésében játszott szerepük vonatkozásában. A felsőoktatásban dolgozó oktatók vizsgálatával a szerző célja a felsőoktatás egyik legrelevánsabb emberi tőkéjének elemzése, amely hosszú távon meghatározó hatással van adott nemzet jövőbeli tudásalapú gazdaságára és társadalmára a felnövekvő generációk tudásának, készségeinek, képességeinek formálásán, bővítésén keresztül. Az oktatók elégedettsége befolyással van munkájuk minőségére és motiváltságukra, továbbképzési terveikre, önjelöltési tevékenységükre, emberitőke-beruházásaik nagyságára, intézményhez való lojalitásukra. A szerző e témákat vetette fel és elemezte a vizsgálatba bevont intézmények oktatói körében elvégzett interjúk során.

A hallgatói és oktatói oldal empirikus kutatásával a szerző számos speciális kérdésre kereste a megbízható, alátámasztott választ:

1. Milyen erős tényező az emberitőke-elmélet a hallgatók felsőoktatásban való részvételről hozott döntéseiben?
2. Milyen potenciális hatása lehet a tandíjak emelésének a hallgatók azon szándékára, hogy folytatják-e tanulmányaikat?

3. A hallgatók elsődleges döntéshozói-e a felsőoktatásban való részvételükről hozott döntésnek?
4. Mit tartanak legfőbb felsőfokú végzettség megszerzéséből eredő haszonnak a hallgatók?
5. A felsőoktatás fő érintettjei (hallgatók és oktatók) tudatában vannak-e annak, hogy a megszerzett ismeretek elavulnak és ha igen, támogatják-e az ismereteik megújítását, „frissítését”?
6. A magyar felsőoktatásban dolgozó oktatók mennyire elégedettek intézményük emberi erőforrás politikájával, a szakmai fejlődési lehetőségekkel?
7. Mennyire van jelen illetve mennyire tartják fontosnak az üzleti szemlélet jelenlétét a felsőoktatás emberi tőkéjét képviselő oktatók a felsőoktatási intézmények működésében?

A, A hallgatókkal kapcsolatos kérdések megválaszolása a következő témakörök vizsgálatával történt:

- I. A gazdasági felsőfokú tanulmányok folytatásáról és intézményválasztásról meghozott döntés elemzése
 - az egyén döntésében szerepet játszó elsődleges befolyásoló tényezők és a
 - döntési időpont vizsgálata
 - döntési tényező befolyásoló erősségének és a döntés időpontjának összefüggése
 - az adott felsőoktatási intézmény kiválasztásában szerepet játszó tényezők vizsgálata.
- II. Az emberitőke-elmélet (közgazdasági összefüggései) mérlegelésének mértéke a hallgatók továbbtanulási döntéseiben
 - a tanulmányok költségének

- az elmaradt keresetnek
- és a jövőbeli kereset kompenzációjának a figyelembe vétele
- a felsőoktatásban való részvétel egyéni hasznának nagysága (az intézménytípus függvényében is elemezve).

III. A hallgatók gazdasági-társadalmi háttérének összefüggései

- a továbbtanulás irányával és hajlandóságával
- állami- és magán felsőoktatási intézményekbe továbbtanulók viszonylatában.

B, Az oktatókkal kapcsolatos kérdések megválaszolása az oktatói interjúk során felvetett témák elemzésével történt, melyeknek a következő volt a célja:

- a felsőoktatásban oktatók intézménybe vonzásának illetve az intézményben tartásának melyek a legfontosabb szempontjai
- az állami és magán felsőoktatási intézmények oktatói véleményének kikérése
 - a folyamatos önfejlesztés, önképzés szempontjából, emberi tőkénk idők során történő elhasználódása és az emberitőke-beruházások szükségességéről.
 - az intézmények mindennapi működésében és az oktatási tevékenységben az oktatók véleménye szerint mennyire van jelen az üzleti szemlélet és mennyire fontos ennek a jelenléte
 - intézményük emberi erőforrás politikájával
 - előrelépési lehetőségekkel, szakmai fejlesztési politika intenzitását illetően
 - a teljesítményértékeléssel és
 - a juttatási rendszerrel milyen mértékben elégedettek.

2. Kutatási módszertan és tartalom

A szerző a vizsgálandó problémakört a következő módszer segítségével közelítette meg:

Szekunder kutatás keretében a nemzetközi és hazai szakirodalom feldolgozására került sor. A szerző kutató munkájának szerves részét képezte a könyvtári és internetes források felkutatásán kívül, a konferenciákon, fórumokon történő részvétel is. A szerző az emberi tőke témában született szakirodalmakat részletesen felülvizsgálta, s rendszerezte, míg a felsőoktatás témakörének elemzésekor nem törekedett teljességre, inkább statisztikai adatokra támaszkodva vázolta a felsőoktatás elmúlt évtizedekben történt változásait, s következményeit, a jelenlegi helyzetet.

A *primer jellegű kutatások* során *elektronikus kérdőíves felmérésre* és strukturált interjúkra került sor. A szerző először a kérdőíves felmérést végezte el a három kiválasztott intézmény gazdaságtudományi szakos *hallgatói körében*. A felmérés elektronikus kérdőív elküldésével zajlott le 2010 áprilisában. Összesen 650 gazdaságtudományi képzést folytató hallgató töltötte ki a kérdőívet a három intézményből. A minta nagysága és a kiválasztás módja alapján a kutatás eredményei megfelelő megbízhatósággal reprezentálják a hallgatók összességét.

1. táblázat A minta összetétele intézményenként

Felsőoktatási intézmény	Minta (fő)
Budapesti Gazdasági Főiskola (BGF)	184
Kodolányi János Főiskola (KJF)	269
Széchenyi István Egyetem (SZE)	197
Összesen:	650

A kitöltött kérdőívek beérkezése után az adattisztítás következett, majd a kapott adatbázist az a szerző az SPSS 13.0 statisztikai programcsomag segítségével dolgozta fel, s elemezte. A kutatás következő fázisában a szerző elsősorban egyváltozós elemzéseket készített, majd keresztábrákkal és korrelációs

vizsgálattal próbálta a további összefüggéseket feltárni. A szerző az egyes intézményválasztási szempontokat faktor-elemzéssel redukálta egy-egy faktorba a szempont jellege alapján. A kommunalítások azt mutatták meg, hogy az eredeti változó heterogenitásának mekkora részét őrzi meg a faktor, a kapott faktor-mátrix értékei arról adtak információt, hogy melyik változó milyen súllyal vesz részt az adott faktor értékének meghatározásában. A szerző a válaszok gyakoriságát %-os formában kifejezve is vizsgálta illetve az ötfokozatú skálán értékelt válaszok átlagát, szórását szintén elemezte.

A szerző a kutatást *strukturált interjúkkal* folytatta a kiválasztott felsőoktatási intézmények *oktatóinak körében*. Az oktatók kiválasztása véletlenszerű mintavétellel történt, a cél az volt, hogy minden beosztásból viszonylag egyenlő arányban szerepeljenek a mintában. Internetes információk forrás alapján összegyűjtött egy oktatói adatbázist, mely az oktatók nevét, beosztását és a szervezeti egység nevét tartalmazta, majd véletlen számtáblázat segítségével történt a minta kiválasztása. A kutatás e fázisában standardizált szóbeli interjúk készültek, a szerző előre kidolgozta a kérdőíveket, s ez alapján a kérdések minden interjúalanynál azonos sorrendben követték egymást. A strukturált interjúk a hallgatói kérdőíves felmérést követően 2010 szeptemberében zajlottak le. A szerző a kiválasztott három intézmény oktatói körében végzett kutatás során huszonegy interjút készített ügyelve arra, hogy minden intézményből különböző beosztású és tudományos fokozatú oktatók kerüljenek a mintába. Nők és férfiak mindegyik intézményből arányosan szerepeltek a kiválasztottak között. A meginterjúvult alanyok csak oktatók voltak, a felsőoktatásban egyéb más munkakörben dolgozó egyéneket, - akik úgyszintén a felsőoktatás emberi tőkéjének részét alkotják – a szerző arra való tekintettel nem válogatott a mintába, mert véleménye szerint a felsőoktatás tipikus, más szektoroktól eltérő emberi tőkéje egyértelműen az oktatókban testesül meg, ezért a kutatás területi és időbeli korlátaiból kifolyólag az oktatói munkakörben dolgozókra helyezte a hangsúlyt.

A disszertáció a gazdaságtudományi Bsc képzést folytató állami- és magán felsőoktatási intézmények hallgatói körét vizsgálta és hasonlította össze egy-egy példán keresztül illetve ugyanitt ezt követően zajlott le az oktatók interjú megkérdezése. Az elemzés másik dimenziója – a közgazdász Bsc végzettségűeket kibocsátó – intézmény „rangja” volt: főiskola vagy egyetem. Ennek megfelelően a kiválasztott vizsgálandó intézmények köre a következőképpen állt fel:

1. táblázat Intézménytípusok mátrixa állami-magán-főiskola-egyetem viszonylatban

	Állami	Magán
Főiskola	Állami főiskola (BGF)	Magánfőiskola (KJF)
Egyetem	Állami egyetem (SZE)	Magánegyetem (*)

* közgazdász Bsc képzést folytató magánegyetem jelenleg nincsen Magyarországon

A szerző a fenti mátrix alapján három intézményben végezte el a vizsgálatot: egy állami főiskolán (Budapesti Gazdasági Főiskola=BGF), egy állami egyetemen (Széchenyi István Egyetem=SZE), és egy magán főiskolán (Kodolányi János Főiskola=KJF). A mátrix negyedik cellája a vizsgálatból kimaradt, ugyanis Magyarországon jelenleg nincsen olyan magánegyetem, amely Bsc közgazdász diplomát adó képzéseket folytat. A szerző a Budapesti Gazdasági Főiskola Pénzügyi és Számviteli Karán illetve a Külkereskedelmi Karon folytatott le a vizsgálatokat, továbbá a Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Karán valamint a Kodolányi János Főiskola Gazdálkodási és Menedzsment illetve Turizmus-vendéglátás Szakán.

Összegezve a szerző a következő lépések során jutott el az összegyűjtött, és elemzett adatok értékeléséhez, azaz a gazdaságtudományi alapképzést folytató intézménytípusok *hallgatóinak emberitőke-beruházási döntéseinek és oktatói emberi tőkéjének* értékeléséhez:

A szerző a kutatás kezdeti fázisában az emberi tőke témában született nemzetközi és hazai szakirodalmat vizsgálta felül. A szakirodalom tematikus és összehasonlító elemzése segítette az *emberi tőke fogalmának, elméleti- és gazdaságtörténeti hátterének* mélyebb megértésében. A nemzetközi szakirodalmi feldolgozás a nagy klasszikusok művein alapul: Smith, Machlup, Engel, stb. A modern nagy emberitőke-elméletek megalkotói közül nemzetközi „hadszíntéren” főként Schultz és Becker munkássága a legkiemelkedőbb, a disszertáció több alkalommal hivatkozik munkájukra. A magyar emberitőke-kutatók közül Varga és Polónyi számítanak a nagy „klasszikusok” közé, de számos jeles magyar képviselője van az emberi tőke oktatásgazdaságtani vonatkozásának, akiknek munkáit a szerző kutatása során szintén feldolgozta (Bródy, Jánossy, Kozma, Laáb, Lakatos).

Az emberi tőke képződésében egyik leghangsúlyosabb szerepet az oktatás játssza. A szerző feltárta, hogy milyen szempontból, mennyiben tekinthető az *oktatás fogyasztásnak*, azaz költségnek, és milyen mértékben *beruházás*. Az oktatás megtérülése jelentős függvénye annak, hogy az oktatási költségek mekkora részét kezeljük fogyasztásként és beruházásként. A magas emberi tőkés országokban az oktatás fogyasztási hányada is magasabb, itt az egyének nagyobb részben bővítik ismereteiket az oktatás keretében saját kedvtelésből, érdeklődési körük bővítése érdekében. Az oktatás kvázi közjóság, mivel hasznai tartalmaznak közjóságot és magánkomponenst. Az *egyéni megtérülési ráta* jóval meghaladja a *társadalmi megtérülési rátát* a felsőoktatás szintjén: azaz az egyének élvezik a felsőoktatás legtöbb hasznát, következésképpen a felsőoktatás sokkal inkább magán, mint közjóság. *Kvázi közjóság* jellegét az erősíti meg, hogy az *egyéni* résztvevők (és családjaik) *haszna mellett externális* (oszthatatlan) *hasznokkal* is jár a társadalom minden tagja vagy legalábbis nagyobb csoportjai számára: az emberi tőke növekedése ugyanis csökkenti a bebörtönözöttek arányát, a bűnözést, a megbetegedések számát és a munkanélküliséget. Ugyanígy az emberi tőke növekedése azzal társul, hogy

növeli a közösségben való aktív szerepvállalás hajlamát és a társadalmi, politikai kapcsolatokat.

A szerző az emberi tőke és az emberitőke-beruházások szakirodalmának feldolgozása után, a *felsőoktatás tendenciáit elemezte nemzetközi és hazai viszonylatban* egyaránt. Az emberi tőke témában született szakirodalmak részletes feldolgozásával ellentétben, a felsőoktatás témakörének elemzésekor a szerző nem törekedett teljességre, inkább statisztikai adatokra támaszkodva vázolta a felsőoktatás elmúlt évtizedekben történt változásait, s következményeit, a jelenlegi helyzetet.

Az egyén emberi tőkéjének nagyságára, felépítésére ható döntéseket szereplők széles sokasága hozza, magában foglalva: saját magukat, szüleiket, munkáltatóikat, az államot, az oktatók és tanácsadók egész sorát. A szerző a *primer kutatás* keretében az egyének (*hallgatók*) *emberitőke-beruházási döntéseit* vizsgálta a felsőoktatási továbbtanulás szempontjából a szülők döntéshozatali szerepét is érintve. A gyakorlati primer kutatás során a fő cél annak vizsgálata volt, hogy a hallgatók mennyire mérlegelik továbbtanulásuk költségeit és hogyan ítélik meg az oktatásba való beruházásuk hasznait, azaz *az emberitőke-elmélet közgazdasági összefüggései mekkora súlyt képviselnek döntéseikben*. Az egyénnek plusz költséget is jelent a továbbtanulás (tandíj, könyvek, utazás, stb.), ebből kifolyólag korlátoznia kell a jelenbeli fogyasztását a későbbi többletjövedelem érdekében. Az egyénnek azt kell megvizsgálnia, hogy a továbbtanulásból származó többletjövedelem fedezi-e az emberitőke-beruházás költségeit: a feláldozott jövedelmet és a tanulás költségeit. Az egyén választja ki az intézményt, amelyben tovább kíván tanulni, illetve ő dönti el, hogy milyen hosszú képzési idejű szakot választ. Az egyéneknek a különböző felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozásokban elérhető keresetekről átlagosan pontos információik vannak, ebből és az emberitőke-elméletből kiindulva a szerző feltételezte, hogy döntésük, hogy melyik intézményt, szakot válasszák, és mennyi ideig folytassák tanulmányaikat: egy beruházási döntés. Ennek során a

várható ráfordításokat összehasonlítják a várható hasznokkal, tulajdonképpen tudat alatt megtérülési mutatókat számolnak. A szerző kiszámította a kiválasztott három intézmény hallgatóinak *egyéni megtérülési rátáját*, abból a célból, hogy megvizsgálja és összehasonlítsa a felsőfokú továbbtanulás megtérülését intézményenként. A belső megtérülési ráta-számítást csak a nappali tagozatosak körében végezte el, ahol az oktatás közvetlen költségein kívül az elmaradt keresettel is számolni kellett.

3. Az eredmények

3.1 Új és újszerű tudományos eredmények

A hallgatói emberitőke-beruházások elemzése során nyert újszerű tudományos eredményeket röviden összefoglalva a következők mondhatóak el:

1. A hallgató továbbtanulási döntésében a *szülő szerepe annál nagyobb, minél korábban hozza meg a döntést a hallgató*. A két tényező összefüggést mutatott külön a nappali és levelező tagozatosoknál elvégzett vizsgálat esetében. Az állami intézmények hallgatói mind a nappalisokat, mind a levelezősöket tekintve korábban hoznak döntést a továbbtanulásukról, és a szülők döntéshozatalban játszott szerepe is nagyobb, mint a másik két vizsgált intézmény hallgatói esetében.
2. A szerző megvizsgálta, hogy a kiválasztott intézmények hallgatói milyen szempontok alapján döntenek továbbtanulásuk felől, illetve a felsorolt szempontok milyen erős döntési tényezők a leendő hallgatók továbbtanulási terveinek megvalósításakor. *Az állami főiskola hallgatóinak döntési tényezőinek súlya a másik két intézmény hallgatóihoz viszonyítva eltérő, döntésükben a presztízs szempontok (hírnév, piacképesség, oktatás minősége) nagyobb súllyal szerepelnek, míg a körülmények (tanulmányi költségek, intézmény fizikai adottságai, az intézmény követelményrendszere, a felvétel esélye) a másik két intézménytípus hallgatóinak intézményválasztásában játszanak nagyobb szerepet.*
3. *A tandíj illetve a tanulmányi költségek mérlegelése nem elsődleges szempont a továbbtanuláskor, de a vizsgált magán felsőoktatási intézmény*

hallgatói esetében nagyobbat nyom a latban (a költségtérítéses forma túlsúlya miatt), mint a másik két intézmény esetében.

4. A gazdasági szakterület hallgatóinak továbbtanulási döntéseiben *figyelembe vett szempontokban nem mutatkoztak döntő különbségek állami és magán viszonylatban.*
5. A különböző intézménytípusokon szerzett végzettség munkaerőpiaci értékéről - a hallgatók további karrierje szempontjából – alkotott vélemények többnyire összefüggést mutattak azzal, hogy mely intézménytípus hallgatója ítélte azt meg. A főiskolai hallgatók (elsősorban a *BGF*, de a *KJF* hallgatói is) sokkal *kedvezőbben (elfogultan) ítélték meg a saját intézménytípusukon szerzhető végzettség hasznát* további karrierjük szempontjából, mint a többi más intézménytípusba járó hallgató. Egy intézménytípus azonban kivételt képez az előbbi megállapítás alól: *az állami egyetemen szerzhető végzettség megítélése egyöntetűen a legpozitívabb* volt, nem mutatott különbséget az intézménytípusok hallgatóinak véleménye.
6. A közgazdász Bsc hallgatók a *felsőfokú tanulmányok elvégzésének hasznáról* hasonlóképpen vélekednek intézménytípustól függetlenül. Az *első két helyen a kereseti lehetőségek javulása és a munkalehetőségek szélesebb skálája* szerepel. Ez utóbbi a főiskolások körében az első helyen áll, míg az egyetemre járó Bsc hallgatók a kereseti lehetőségek javulását tartják legfőbb haszonnak a bővebb munkalehetőségek előtt. Ehhez kapcsolódóan a BGF hallgatók várják messze a legmagasabb mértékben (70%) anyagi helyzetük jelentős javulását a diploma megszerzése után, míg a másik két intézménynél az anyagi helyzet jelentős javulásába vetett hit körülbelül feleakkora (35-35%). Utóbbi két intézmény (KJF, SZE)

hallgatói is többnyire javulást várnak a végzettség megszerzésével, csak szerényebb mértékűt.

7. Az előbbi megállapítással összecsengenek az *emberitőke-elmélet hallgatói döntéseiben való érvényesülésének vizsgálata* során nyert megállapítások. Az *állami főiskola hallgatói* vélekedtek a *legpozitívabban a jövőbeli kereset kompenzáló mértékéről*, míg döntésükkor közel sem annyira vették figyelembe az elmaradt kereset áldozatát, valamint kevésbé mérlegelték a tanulmányok költségét is azzal a lehetőséggel szemben, hogy továbbtanulás helyett felsőfokú végzettség nélkül helyezkednek el a munkaerőpiacon. A másik két intézménytípus hallgatóinak továbbtanulási beruházási döntéseiben az emberitőke-elmélet súlya a költségek (tandíj, tanulmányi költségek) mérlegelését illetően jelentősen nagyobb, viszont a jövőbeli kereset költségeket kompenzáló képességének kevesebb jelentőséget tulajdonítanak, mint az állami főiskola hallgatói.
8. A hallgatók *készek a lehetséges díjemelésekkel megbirkózni*, azaz nem szívesen adnák fel felsőfokú tanulmányaikat, s *készek további befektetéseket eszközölni* zavartalan továbbtanulásuk érdekében a végzettség megszerzése céljából. Az oktatásba történő *beruházásukat tehát meglehetősen komolyan gondolják*, azaz ez esetben is az emberitőke-elmélet nyert alátámasztást.
9. A szerző a kiválasztott intézmények hallgatói körében egyáltalán nem tapasztalt eltérést az állami és a magánintézmények hallgatóinak szülői iskolai végzettségében. A mesterszintre történő továbbtanulás hajlandóságát elsősorban a hallgatók társadalmi háttere szempontjából elemezte, elsőként a szülő (apa) iskolai végzettségével való összefüggést. A vizsgálat eredménye azt mutatta, hogy a szülő *(apa) iskolai végzettsége*

erős meghatározó tényező a gyermek mesterszinten történő továbbtanulási preferenciái vonatkozásában.

10.A szerző kiszámította a kiválasztott három intézmény hallgatóinak egyéni megtérülési rátáját, abból a célból, hogy megvizsgálja és összehasonlítsa a felsőfokú továbbtanulás megtérülését intézményenként. A megtérülési ráta-számítást csak a nappali tagozatosak körében végezte el, ahol az oktatás közvetlen költségein kívül az elmaradt keresettel is számolni kellett (2. táblázat (A)).

Az egyéni megtérülési ráta számításon felül a kereset elmaradás „behozása” szempontjából a szerző becslést végzett a vizsgált intézményekben végző hallgatók befektetésének megtérülési idejét kutatva. A vizsgálat arra irányult, hogy a hároméves BsC képzést elvégző hallgatók átlagosan mennyi idő alatt hozzák be a három év alatt elszalasztott keresetüket középfokú végzettségű társaikhoz képest (2. táblázat (B)).

2. táblázat Belső megtérülési ráta számítások és a kereset elmaradás „behozásának” évei

Számítás típusa		Intézmény	Belső megtérülési ráta (%) (A)	Évek száma (B)
1. eset	Intézményekre egységes átlagkereset, elmaradt kereset számbavétele közvetlen költségek nélkül	BGF, KJF, SZE	15,77	6
2. eset	Intézményekre egységes átlagkereset, elmaradt kereset közvetlen költségekkel együtt való számbavétele	BGF	13,49	7
		KJF	11,46	9
		SZE	13,75	7
3. eset	Intézményenkénti átlagkereset, elmaradt kereset közvetlen költségekkel együtt való számbavétele	BGF	17,22	6
		KJF	14,23	7
		SZE	12,34	8

A hallgatók (6. pontban tárgyalt) anyagi helyzetre vonatkozó elvárásait támasztja alá az intézményenkénti nettó átlagkereseti adatokon nyugvó (3.eset), az elmaradt keresetet és az oktatás közvetlen költségeit is számbavevő egyéni belső megtérülési ráta számítás, mely szerint valóban a munkaadók presztízsrangsorában előkelő helyet elfoglaló intézmény (BGF) hallgatóinak egyéni megtérülése a legnagyobb. A BGF-en történő továbbtanulás a legjövödelmezőbb megtérülési szempontból, az itt szerzett diploma munkaerőpiacon történő jó eladhatósága mellett az itt folytatott tanulmányok közvetlen költségei viszonylag alacsonyak, míg a SZE hallgatók esetében az alacsonyabb jövedőbeli jövedelem, addig a KJF-es hallgatóknál a magasabb oktatási közvetlen költségek az okai a BGF-hez képest elmaradt nagyságú egyéni belső megtérülési rátának. Mindegyik felsőoktatási intézményre kapott egyéni megtérülési ráta esetében elmondható, hogy még mindig jobban megéri a felsőoktatásba beruházni, mint középfokú végzettséggel megelégedve munkát, s életkeresetet keresni.

A felsőoktatók emberi tőkéjének elemzése során született eredmények:

Az oktatók *teljesítményértékelése* mindhárom intézményben hasonló módon történik, többnyire a hallgatói kérdőívek alapján ítélik meg az oktatók munkáját. A vezetők valójában nem ismerik beosztottaik oktatási teljesítményét, csak a hallgatói kérdőívek eredményeiből következtetnek arra. *A fizetéssel az* állami és magánintézmények oktatói gárdája egyformán elégedetlen. Az egyetemi és főiskolai oktatók fizetése közötti különbségtétel növeli a főiskolai oktatók elégedetlenségét, s motivációjuk, teljesítményük csökkenése irányába hatva az oktatás minőségét is befolyásolhatja.

1. Nemcsak a hallgatók rangsorolnak presztízis, múlt és tradíció alapján, hanem a felsőoktatási törvény is megkülönbözteti az oktatói gárdát, s ezáltal az intézményeket, aszerint, hogy egyetemi vagy főiskolai „ranggal” rendelkezik.
2. Az oktatói gárda megkülönböztetése egyetem-főiskolai viszonylatban növeli az oktatók közötti feszültségeket és az elégedetlenséget.
3. Az egész intézményre vonatkozó egységes fizetésemeléseknek kevés kapcsolatuk van az egyén által nyújtott teljesítménnyel, pedig alapvető elvárás az oktatók részéről, hogy e két tényező között összefüggés legyen.

A felsőoktatásban oktatók szempontjából az emberi tőke elhasználódása kulcsfontosságú téma. Az interjúkból úgy ítélem meg, hogy az oktatók nagy része érzi, nagy felelősség van rajta, hogy milyen ismereteket ad át az elkövetkező fiatal generációnak, ezért tudásukat állandóan újítják, azaz folyamatosan emberitőke-beruházást hajtanak végre oktatói munkásságuk során.

Az oktatói munka objektív értékelése nagyon nehéz feladat. Mivel magát a tanítási folyamatot szubjektivitásából kifolyólag nehéz ellenőrizni és értékelni, ezért az oktatók egyéb más feladatai kapnak nagyobb hangsúlyt az értékeléskor. A felsőoktatási intézmények oktatóinak szolgálatai közül a hallgatók oktatását méltányolják a legkevésbé, holott ez az egyik legtöbb energiát felemésztő

munka. Az oktatók tudományos munkássága, tudományos társaságokban való részvétele, közéleti-, társadalmi munkavégzése sokkal nagyobb prioritást élvez az oktatók munkájának megítélésekor és az előléptetéskor, mint az oktatói szolgálat. Az oktatók nagy részének véleménye, hogy a megbecsültséggel, a képzéssel és a fizetéssel való oktatói megelégedettség alacsony, és az előbbi tényezők inkább fékként működnek az oktatói munkában, mintsem ösztönzőként.

A buktatási arány mögött sok esetben üzleti megfontolások vannak. Ez azért fontos, mert az emberi tőke képződéséről van szó, a minőség itt dől el, hogy a szelekciót hogyan, mennyire lehet érvényesíteni a mennyiségileg eltolódott magyar felsőoktatásban. Az oktatók által elmondottakból fény derül arra is, hogy sokszor az intézmény sem találja pontosan, hogy hol húzza meg a határt, ezért nagyrészt az oktató lelkiismeretén múlik, hogy milyen mértékben szelektál. A magánintézmények sok esetben versenyhátrányban érzik magukat a nagy múltú, tradícióval és hírnévvel rendelkező egyetemekkel szemben a hallgatókért folyó küzdelemben, így erőteljesebb szervezési és marketing munkára van szükség a potenciális hallgatók megnyeréséhez, ezáltal véleményük szerint az üzleti szemlélet jobban érvényre jut a magán felsőoktatási intézményekben.

4. Következtetések, javaslatok és további kutatási lehetőségek

1. A felsőoktatásban történt nagy horderejű változások következményeinek oktatói munkában történő meghonosítása érdekében szükség lenne bizonyos időközönként az oktatók számára továbbképzéseket szervezni. A felsőoktatók rendszeres képzése elengedhetetlen, a felsőoktatási intézmények (tovább)képzési rendszerét meg kellene újítani, s az oktatók szaktudását, ismereteit a gyakorlati képzések (előadás technikák, konfliktuskezelés) mellett elméleti (pedagógiai, pszichológiai, akár nyelvi) ismeretekkel is folyamatosan bővíteni kellene. A pszichológiai készségek megléte nélkül az oktató alkalmatlan hivatására, ezért a felsőoktatók képzési rendszerében fontos helyet kell, hogy kapjon a pszichológiai fejlesztés.
2. A felsőoktatási intézmények részéről az oktatók megtartása, az elkötelezettség fejlesztése céljából az egyént motiváló, elégedettségüket növelő tényezők azonosítása alapvető fontosságú feladat.
3. A felsőoktatók motivációs rendszerében változtatásokat kell eszközölni, mint például a teljesítménybérezési rendszer bevezetése. A teljesítmény mérés eszközeit ki kell építeni, melynek egyik pillére legyen csak a hallgatói elégedettségvizsgálat, ugyanis ez a torzítás veszélyét hordozza magában a hallgatók nem elégséges motiváltsága miatt.
4. Az előbbi ponthoz kapcsolódóan kellően tudásmotivált hallgatók felvételére kell törekedni, azaz a felsőoktatás bemeneti pontjain – a felvételi rendszeren – szigorítani kellene, ezáltal elkerülhető lenne, hogy olyan hallgatók minősítsék az oktatókat, akiket a pillanatnyi érdek vezérel az ítéletalkotásban, ugyanis véleményük következmények nélküli.

Helyette az oktatástól valódi értéket kapni vágyó hallgatók legyenek az értékelők, akik ténylegesen meg tudják ítélni, hogy mire van szükségük. (A bemeneti pontok szigorításának természetesen nem ez az egyetlen egy indoka.)

5. Az akadémiai hivatás státusának helyreállítása érdekében először az oktatók bérét kellene megemelni. A szerző véleménye szerint az oktatói hivatás presztízs veszteségben szenvedésének ez a gócpontja, és a bérek rendezésével orvosolva a „betegség” gyökerét, a gyógyulás az oktatói hivatás többi válságterületére is kifejtene a hatását. A gyógyulás folyamatának jelei a következő jelenségekben mutatkoznak meg:

- megfelelő oktatói motiváltság
- minőségi oktatói munkavégzés
- oktatók (tovább)képzési hajlandóságának, önfejlesztésének növekedése
- tehetséges, jó képességű egyének számára az oktatói pálya vonzóvá tétele.

Talán további vizsgálatok alapján a felsőoktatási intézmények illetékes emberei és az oktatáspolitikusok is hinni fognak abban, hogy az oktatók „piaci áron” történő megfizetése erkölcsi felelősségük is, amelyre az intézményeknek több figyelmet kellene szentelniük.

6. A felsőoktatás tipikus, más szektoroktól eltérő emberi tőkéje egyértelműen az oktatókban testesül meg, ezért a kutatás terjedelmi és időbeli korlátaiból kifolyólag a szerző az oktatói munkakörben dolgozókra helyezte a hangsúlyt és a felsőoktatás emberi tőkéjének kevésbé releváns alkotóit ezúttal nem vizsgálta. *További kutatási lehetőség e szegmens emberi tőkéjének vizsgálata az oktatókéhoz hasonló szempontok alapján.*

7. A dolgozat alapján világossá vált, hogy a felsőoktatás felvállalása mellett hozott döntést komoly emberitőke-beruházásként kell felfogni. Ezen beruházás megtérülése komoly elvárás a hallgatók körében, hiszen túlnyomórészt ők a döntéshozók abban, hogy felvállalják-e a felsőfokú tanulmányokat, a családtagok pedig erős háttér befolyásolók. A hallgatók elismerték a felsőfokú végzettség munkaszerzéshez, karrier javításához illetve a pénzügyi kilátásokhoz való jelentős hozzájárulását, s az optimizmus magas szintjét fejezték ki kilátásaikat tekintve a választott szakterületen.

8. A hallgatók felismerték, hogy a munkaadók a végzettségeket szűrő eszközként használják (Spence, 1973), ezért figyelembe veszik ezt a tényezőt, amikor felsőoktatási tanulmányaikról döntést hoznak. Ezt bizonyítja a különböző típusú felsőoktatási intézmények elvégzésének hasznosságáról alkotott nézetük is. Nem mindegy számukra, hogy hol szerzik meg végzettségüket: állami- vagy magánintézményben illetve egyetemen vagy főiskolán, ez tanúskodik a szűrőelmélet fennállásáról a hallgatói gondolkodásban. A szerző véleménye szerint érdemes lehetne ezt a területet továbbkutatva a végzetteket alkalmazó munkáltatókra kiterjeszteni, és megvizsgálni, hogy a munkáltatók vajon a különböző típusú felsőfokú intézményekben szerzett végzettségeket (hangsúlyosan) használják-e a képességek mutatóiként. Milyen (elő)ítéleteik vannak a főiskola-egyetem és állami-magán intézményekben szerzett végzettségekkel kapcsolatban, szűrő eszközként alkalmazzák-e e végzettségeket, amely jelzi az egyén jövőbeli munkateljesítményét meghatározó tulajdonságait.

5. Az értekezés témaköréhez kapcsolódó publikációk

1. Petőné Csuka Ildikó: Gazdasági növekedés és emberi tőke „Válság közben, fellendülés előtt” c. konferencia Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar, Győr, 2010. június 1. ISBN 978-963-7175-57-2
2. Petőné Csuka Ildikó: Emberi tőke a felsőoktatásban „Útkeresés a gazdasági válság nyomán” c. V. KHEOPS Tudományos Konferencia Mór, 2010. május 19. Előadaskötet: KHEOPS Autómobil-Kutató Intézet, Mór, 2010. 111-121. o. ISBN 978-963-87553-6-0
3. Petőné Csuka Ildikó: Rankings in the Hungarian Higher Education Practice and Theory in Systems of Education 2009. 4./1. szám 79-87. o. ISSN 1788-2591 (Online) <http://www.eduscience.hu/index08.html> ISSN 1788-2583 (Nyomtatott)
4. Petőné Csuka Ildikó: A felsőoktatási intézmények rangsorelemzése „Versenyképesség, Változó Menedzsment/ Marketing” c. konferencia - Marketing Szekció Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár, 2008. december 3. ISBN 978-963-9558-82-3
5. Petőné Csuka Ildikó: Felsőoktatási rangsorok – minőség mennyiségben? „Innováció, versenyképesség, felzárkózás” c. konferencia Nyugat-Magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Kar, Sopron, 2008. november 4. ISBN 978-963-9883-25-3
6. Petőné Csuka Ildikó: A minőség értékelése a felsőoktatásban Ifjúsági jövőképek és életstratégiák globalizálódott korunkban c. konferencia

- Komárom, 2007. április 28. Megjelent: MTA VEAB, Komárom, 2007. 978-963-7385-86-5
7. Petőné Csuka Ildikó: Helyzetkép a 20. századvégi magyar felsőoktatás minőségéről „20. századi magyar gazdaság és társadalom” konferencia, 2007. november 8. Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar, Megjelent: SZE GTK, Győr, 2007. ISBN 978-963-7175-36-7
 8. Csuka Ildikó: Minőségmérés a felsőoktatásban I. KHEOPS Tudományos Konferencia, Mór, 2006. május 31. Előadaskötet: KHEOPS Autómobil-Kutató Intézet, Mór, 2006. ISBN 963-2298-49-7
 9. Csuka Ildikó – Somogyi Ferenc: Social and economic consequences of the uncontrolled innovation Közép- Európa: Transzfer és dialógus c.nemzetközi konferencia Ausztria, Fürstenfeld 2006. szeptember 30. Megjelent: Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár, 2009. 194-200. o. ISBN 978-963-9558-85-4
 10. Csuka Ildikó: Az utóbbi évtizedek európai kihívásai a felsőoktatásban Európai Kihívások III. Tudományos konferencia, Szeged 2005. november 3. ISBN 963-482-757-8
 11. Csuka Ildikó: A felsőoktatás piacának alakulása, Verseny Élesben c. Európa-Napi Nemzetközi Konferencia 2005.május 5-6. – Humánerőforrás Szekció, Nyugat-Magyarországi Egyetem, Mezőgazdasági- és Élelmiszertudományi Kar, Mosonmagyaróvár, ISBN 963-9364-49-5

12. Józsa László – Csuka Ildikó: A magyar felsőoktatási rendszer alakulása a 90-es évektől napjainkig „Fenntartható fejlődés, fenntartható társadalom és integráció” c. konferencia 2005. április 28. Megjelent tanulmánykötetben 2. kötet Székesfehérvár, KJF és MTA VEAB 2005, 99-107. o. ISBN 963-9558-48-6
13. Czeglédi Csilla – Csuka Ildikó – Somogyi Ferenc: A hiánygazdaságtól az eladósított gazdaságig, Magyarország és a 21. század kihívásai az Európai Unióban c. konferencia Komárom, 2004. április 29. Megjelent tanulmánykötetben MTA VEAB, Komárom, 2004, 173-188. o. ISBN 963-7385-68-1
14. Csuka Ildikó: Felsőoktatás és marketing – Fialat regionalisták IV. Országos konferenciája 2004. november 13-14. Győr, Széchenyi István Egyetem, 2004. ISBN 963-9052-43- 4
15. Petőné Csuka Ildikó – Majoros András – Somogyi Ferenc: A „homo oeconomicus” fogságában Polgári Szemle 4. évf. 2008/2. 72-81.o. ISSN 1786-6553
16. Csuka Ildikó - Somogyi Ferenc: A felsőoktatás szerepe az emberi tőke-állomány fejlesztésében A magyar felsőoktatás és humán erőforrás fejlesztés c. konferencia, Székesfehérvár 2002. november 14. Megjelent tanulmánykötetben: 107-118. o. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár, 2003 ISBN 963-86320-7-0

Konferencián elhangzott előadások

1. Petőné Csuka Ildikó: A minőség kérdése a felsőoktatásban, Budapest Fórum: Az integrált Európa narratívái és diskurzusai c. konferencia Kodolányi János Főiskola Budapesti Központja, 2007. október 20.
A tanulmánykötet megjelenés alatt.
2. Csuka Ildikó: Quality assessment as an essential part of the higher education marketing „Marketing of Higher Education” konferencia, Academy of Marketing Ciprus, 2006. január 3-6.
3. Csuka Ildikó: European region and higher education c. előadás EDAMBA konferencia – Doktorandusz hallgatók 8. nemzetközi konferenciája Szlovákia, Érsekújvár, 2005. április 8.